אתרי מורשת ההתיישבות והמגן בעוטף עזה

מגדל המים המופגז של בארות יצחק הישנה צילום: Zev Rothkoff

אבני מורשת

תחקיר, צילום וכתיבה
פרופ' אמר' אליהו שטרן

מהו "עוטף עזה"?

על פי החלטות הממשלה מיום 20 באפריל 2023, "עוטף עזה" הוא השטח המכיל את כל היישובים שבתיהם, כולם או חלקם, נמצאים בטווח של עד 7 ק"מ מגדר המערכת סביב רצועת עזה. הגבול בין ישראל לרצועת עזה נקבע במסגרת הסכמי רוֹדוֹס, לאחר "פשרת שעה", בתחילת 1950.

כל היישובים הנכללים בטווח שבעת הקילומטרים מוגדרים למעשה על ידי הזמן העומד לרשותם להיכנס למרחב מוגן במקרה של התקפת טילים. זמן זה עומד כיום על 15 שניות! בכך הם מוגדרים גם כיישובי קו העימות הדרומי של מדינת ישראל.

מזכירות הממשלה

החלטה מספר 462 של הממשלה מיום 20.04.2023 .

462. תוכנית לחיזוק החוסן האזרחי בשדרות וביישובי "עוטף רצועת עזה" לשנים 2023 - 2024 ותיקון החלטות ממשלה

מ ח ל י ט י ם, בהמשך להחלטת הממשלה מספר 566 מיום 22.11.2020 (להלן

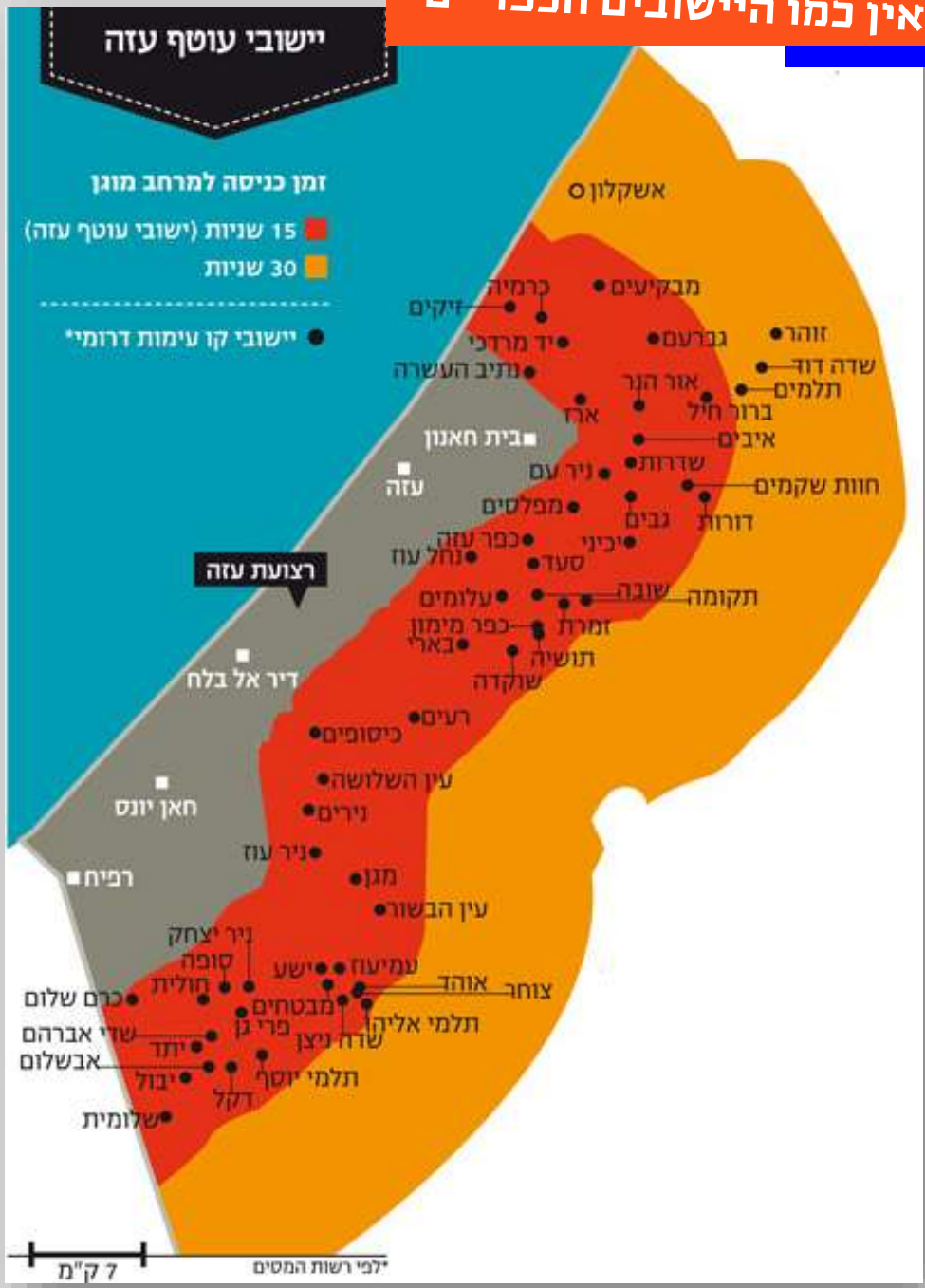
הגדרת האזור

יישובי עוטף עזה, לעניין החלטה זו, הם אזור שדרות רבתי והיישובים במועצות האזוריות אשכול, חוף אשקלון, שדות נגב ושער הנגב אשר בתיהם, כולם או חלקם, נמצאים בטווח של עד 7 ק"מ מגדר המערכת סביב רצועת עזה,

החלטת הממשלה לחיזוק
החוסן האזרחי לשנים
2024 – 2023

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

הרצועה העוטפת את העוטף היא זו שבה זמן הכניסה למרחב מוגן עומד על 30 שניות. שתי הרצועות, העוטף [**אדום**] והעוטף לעוטף [**צהוב**], מוצגים במפה המצורפת.
תחום ההתייחסות של המצגת הנוכחית כולל בחלקו את שתי הרצועות.

מפת יישובי עוטף עזה
ושתי רצועות ההתראה

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

הכתבה הנוכחית מציגה את פרישת אתרי מורשת ההתיישבות והמגן במרחב עוטף עזה בהגדרתו הרחבה יותר כמוצג במפה המצורפת. בהיותו מרחב מגן שהתחוללו בו במהלך השנים קרבות, מבצעים ואירועים ביטחוניים רבים, תחום ההתייחסות הנוכחי כולל את כל מרחב היישובים לרבות כל אלה שנפגעו במחדל ה־7 באוקטובר 2023.

אתרי המורשת כוללים אתרי התיישבות, אתרים הקשורים להגנת המרחב ואתרי הנצחה לאנשים ולמאורעות ביטחוניים שהתרחשו בו. האתרים פרושים לאורך כביש 25 החוצה את המרחב בדרכו מאשקלון לבאר שבע, ובעיקר לאורך כביש 232 הנמתח לכל אורך רצועת עזה ממזרחה. לאורכו מצויים גם מרבית הישובים שנפגעו במחדל הבטחוני.

בתחילה מוצגים במפות, מידע ונתוני רקע למרחב ההתיישבות של עוטף עזה. לאחר מכן מוצגת פרישת אתרי המורשת בסדרת מפות נוספת, לרבות הסבר למהותם של האתרים. לאחר כל מפה מצוי הסבר קצר בלבד על כל אתר ואתר.

ההתפתחות היישובית של עוטף עזה

בתחום ההתייחסות של עוטף עזה, כפי שהוצג מצויים 41 יישובים הכוללים 25 קיבוצים, 13 מושבים, שלושה יישובים קהילתיים, ושלוש ערים. ההתפתחות העיתית מוצגת במפה שלהלן. היישובים הראשונים שהוקמו היו ב־1941 קיבוץ דורות וב־1943 הקיבוצים יד מרדכי, ניר עם, גבולות ובארות יצחק הישנה.

כלל המערך היישובי התפתח בארבעה שלבים עיקריים. **השלב הראשון** היה מראשית ההתיישבות ב־1941 ועד תחילת 1950. שלב זה כלל גם חמישה ישובים שעלו על הקרקע במסגרת הקמת 11 הנקודות בנגב בשנת 1946. **השלב השני** כלל 12 ישובים שהוקמו במהלך העשור הראשון למדינה ובהם שמונה קיבוצים וארבעה מושבים.

מיישובי השלב הראשון

נירים הישנה, 1946
צילום: זולטן קלוגר

מיישובי השלב השני

קיבוץ נחל עוז, 1961, הוקם ב־1951
מקור: הארכיון הציוני

השלב השלישי כלל את שנות 1960 ו־1970 ובו היו מעט "השלמות" למערכת היישובית. **השלב הרביעי** היה לאחר פינוי חבל ימית ובמסגרתו הוקמו, בעיקר בדרום העוטף, שישה מושבים, יישוב קהילתי ושני קיבוצים. בצפון העוטף הוקם בשנת 1982 מושב נתיב העשרה ובדרומו הוקם בשנת 2011 יישוב קהילתי נוסף, שלומית.

מפת ההתפתחות היישובית של העוטף, להלן, מראה שמרבית הקיבוצים הוקמו בצפון ובמרכז מרחב העוטף ואילו המושבים הוקמו ברובם רק בדרומו. הם הוקמו בעיקר בשני גושי התיישבות, יישובי גוש צוֹחר שהוקמו בשלב השני ויישובי חבל שלום שהוקמו לאחר פינוי חבל ימית, בראשית שנות 1980.

מיישובי השלב השלישי

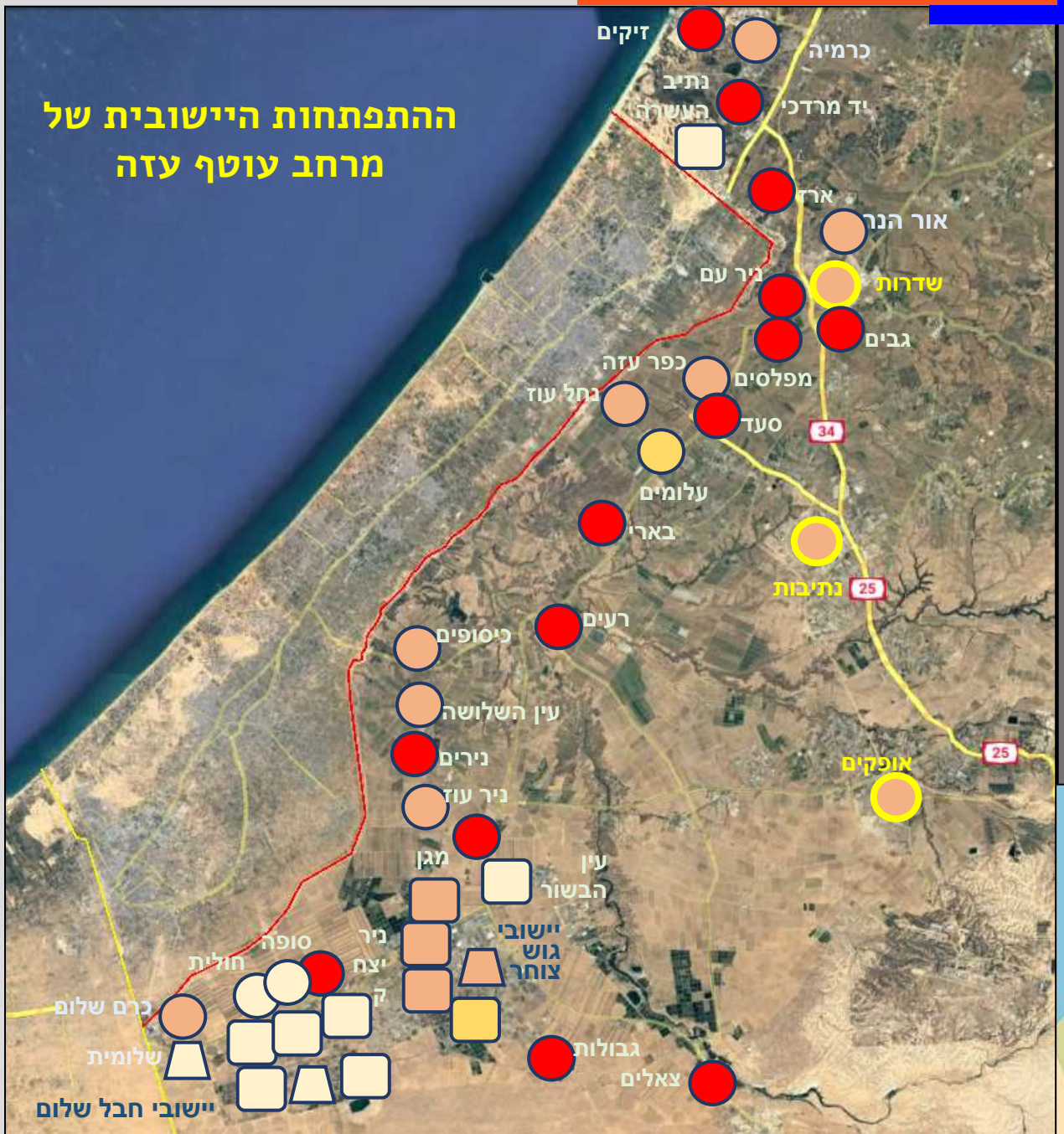
קיבוץ עלומים, הוקם ב־1966
מקור: אתר קהילנט

מיישובי השלב הרביעי

מושב נתיב העשרה, הוקם (מחדש) ב־1982
מקור: תנועת אור

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

צורת יישוב

- קיבוץ
- מושב
- ישוב קהילתי
- עיר

שנת הקמה

- עד 1950
- 1950-1959
- 1960-1979
- 1980 ואילך

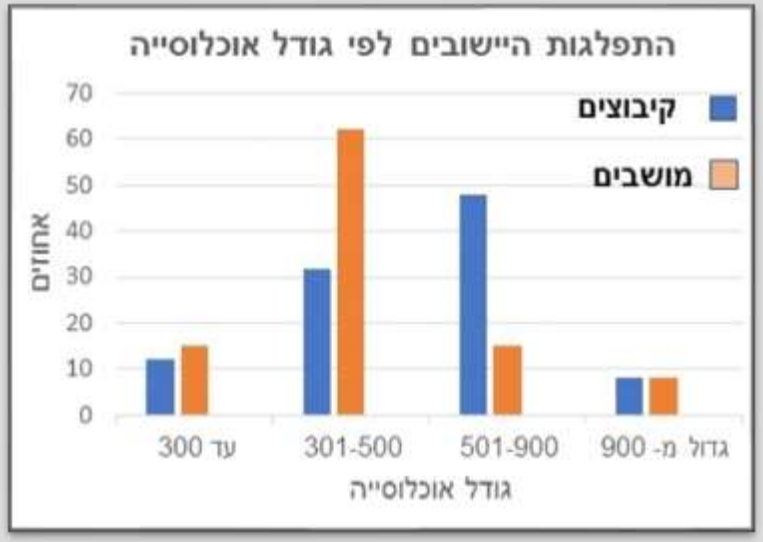
יישובי 1946

פרישת האוכלוסייה בעוטף עזה

ביישובים הכפריים שבעוטף עזה על פי תחום ההתייחסות המופיע במפה היישובית שהוצגה, התגוררו עד לאוקטובר 2023 כ־21,500 תושבים. מהם – 14,510 התגוררו בקיבוצים, 5,715 במושבים ו־1265 ביישובים קהילתיים. האוכלוסייה העירונית במרחב שהוגדר כוללת (לפי נתוני סוף שנת 2022) 121,075 נפש מהם – 34,500 בשדרות, 50,175 בנתיבות ו־36,400 באופקים.

בחינת התפלגות האוכלוסייה לפי גודל היישוב בו היא מתגוררת, כמוצג בדיאגרמה המצורפת, מראה שמרבית הקיבוצים גדולים באוכלוסייתם מזו של המושבים. קרוב לחצי מהקיבוצים הם יישובים עם אוכלוסייה הנעה בין 500 ל־900 תושבים בעוד שבמרבית המושבים (למעלה מ־60 אחוז) האוכלוסייה נעה בין 300 ל־500 נפש בלבד.

תפרושת האוכלוסייה במרחב העוטף מוצגת במפה שלהלן. בהתאם לפרישת היישובים, כך גם פרישת האוכלוסייה. יישובים גדולים יחסית בצפון ובמרכז העוטף ויישובים קטנים ובינוניים יחסית בדרומו.

עולים לקרקע, 11 הנקודות
מקור: Ynet

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

יישוב כפרי

יישוב עירוני

גודל אוכלוסייה

901 ומעלה
900 - 501
500 - 301
עד 300

התיישבות של קיבוץ גלויות

אתרי מורשת ההתיישבות והמגן

תחילת ההתיישבות החדשה בצפון הנגב הייתה בשנת 1911 עם הקמתה של חוות רוחמה שהפכה ב־1944 לקיבוץ ממזרח לשדרות. בעוטף עזה ההתיישבות החלה עם הקמתם של הקיבוצים יד מרדכי, ניר עם, גבולות ובארות יצחק הישנה בשנת 1943.

ב־1946 נוספו ארבעה יישובים חדשים שהוקמו במסגרת העלייה לקרקע של מבצע 11 הנקודות ושנה מאוחר יותר הוקמו עוד שלושה קיבוצים. כל היישובים, לרבות אלה שהוקמו בהמשך, היוו את חומת המגן נוכח רצועת עזה. מלחמות, מבצעים, אירועים ופיגועים בטחוניים היו לחם חוקם של תושבי העוטף. ההתיישבות וההגנה על קו הגבול הותירו אתרי מורשת רבים במרחב העוטף.

קיר פסיפס הקרמיקה במושב נתיב העשרה
מקור: אתר "נתיב לשלום"

אתר מורשת מגן, יד מרדכי מקור: אתר ציוני דרך

המפה שלהלן מציגה את אתרי המורשת בעוטף עזה בחלוקה לשלוש קבוצות: אתרי מורשת ההתיישבות, אתרי מורשת המגן, ואתרי הנצחה. **אתרי מורשת ההתיישבות** כוללים את מה שנותר מגרעין ההתיישבות הראשוני בכל מקום. **אתרי מורשת המגן** מתייחסים לנקודות ציון ולנכסים מוחשיים הקשורים לפעילות ההגנתית באותו מקום, ו**אתרי ההנצחה** כוללים אנדרטאות ומוקדי זיכרון המנציחים אירועים ואנשים שנטלו בהם חלק.

אתר התיישבות, מצפה גבולות

צילום: אבישי טייבר, פיקיוויקי

אתר הנצחה,
האנדרטה לזכר ינצ'ק בניר עם

מקור: אתר "טיולים ואגדות"

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

יישוב כפרי

יישוב עירוני

אתר התיישבות

אתר מגן

אתר הנצחה

עמדת מקלע צילום: אפי אליאן

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

אתרי מורשת ההתיישבות

אתרי מורשת ההתיישבות מנציחים את ראשית ההתיישבות בכל אתר והם כוללים את בתי הביטחון ביישובים, מגדלי המים ומוזיאונים מקומיים בנושא. בתי הביטחון הוקמו בצפון הנגב ב־1947 על מנת לשפר את מצב הביטחון ביישובים. הם נבנו, ברובם, במתכונת אחידה וכללו שתי קומות, קירות בטון עבים להגנה על היושבים בהם ועמדות שמירה. לאחר מלחמת העצמאות הם ננטשו ובמהלך השנים חלקם שוקם לצרכי היישובים וחלקם הפכו לאתרי מורשת. בחלק מהיישובים הפכו מגדלי המים, רובם מחוררי קרבות, לאתרי מורשת. בכמה ישובים, בהם לא נותרו שרידי ההתיישבות הראשונה הוקמו מוזיאונים קטנים להנצחת המורשת המקומית.

בית הביטחון של קיבוץ סעד
מקור: ויקימדיה

בית הביטחון קיבוץ גבים
צילום: זאב שטיין, פיקיוויקי

מרכז המבקרים
"עוז בנגב"

מגדל המים של
בארות יצחק הישנה
צילום: זאב שטיין, פיקיוויקי

נחאביר, בארי הישנה
צילום: אבישי טייבר, פיקיוויקי

בית הביטחון בסומרה
(תקומה) מקור: ויקימדיה

בקצרה על כל אתר

קיבוץ סעד הוקם ב 1947 על ידי חברי תנועת בני עקיבא. הישוב הוקם בקילומטר ממערב למיקומו הנוכחי. במהלך מלחמת העצמאות נותר במקום רק בית הבטחון והישוב הועתק מזרחה. **בית הביטחון** משמש היום כמוזיאון הנקרא "מעוז מול עזה".

קיבוץ סעד ביום עלייתו על הקרקע

קיבוץ **בארות יצחק** הוקם ב 1943 על ידי קבוצה קטנה של עולים מתנועת "ברית חלוצים דתיים". במלחמת העצמאות הקיבוץ הופגז קשות ונותר ממנו רק מגדל המים. הקיבוץ הוקם מחדש בחבל מודיעין ו**מגדל המים** משמש כיום כאתר מורשת להתיישבות בצפון הנגב.

בארות יצחק הישנה, 1943
מקור: אתר "אתרי מלחמת העצמאות

קיבוץ בארי הוקם ב 1946 במסגרת י"א הנקודות בנגב. הקיבוץ עלה על הקרקע ליד ואדי נחאביר והופצץ קשות במלחמת העצמאות. לאחר קום מדינה הוא הועתק שלושה קילומטר מדרום מזרח. באתר ההתיישבות המקורית נותרו **בית הביטחון ומגדל המים** להנצחת מורשת ההתיישבות.

קיבוץ בארי בראשית דרכו, באתר נחאביר
מקור: אתר "בארי בלוג"

קיבוץ גבים הוקם ב־1947 על ידי יוצאי פלמ"ח מתנועת הנוער העובד. בשנת הקמת הקיבוץ הוקם גם בית ביטחון. הבית הושלם ביום אחד כדי למנוע הריסתו על ידי הבריטים. מאז 2007 **בית הביטחון** משמש מוזיאון לקיבוץ גבים.

ראשוני הצריפים של קיבוץ גבים
צילום: זאב שטיין, פיקיוויקי

קיבוץ נחל עוז עלה על הקרקע ב 1951 בהיאחזות הנח"ל הראשונה בישראל. הוא היה סמל ההתיישבות החקלאית הביטחונית אחרי קום המדינה. בקיבוץ הוקם **מרכז מבקרים, "עוז בנגב"**, למורשת ההתיישבות.

קיבוץ נחל עוז, 1963
מקור: ארכיון נחל עוז

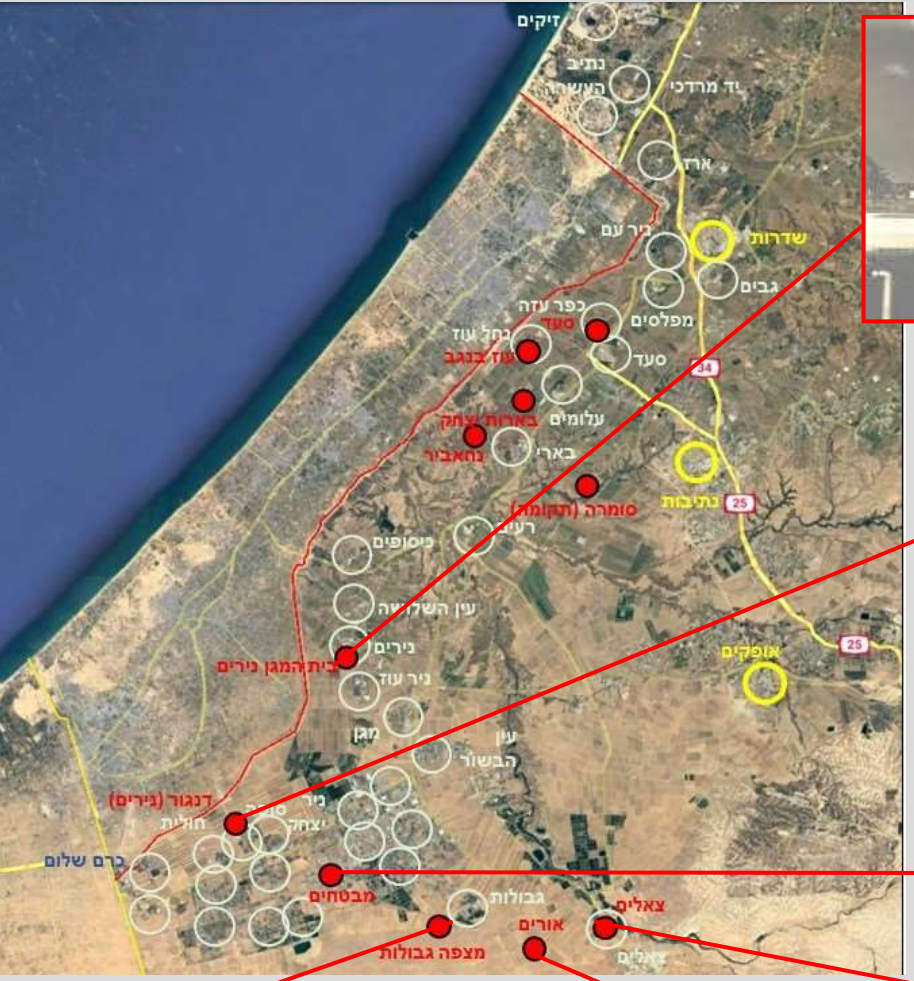

בית הביטחון בסוּמַרָה הוא מבנה בטון שנבנה ב־1947 ונועד לשמש כ"מצודת העיר" ליישוב תקומה שנבנה שנה קודם לכן. הישוב התקיים במקום עד שנת 1951 והועתק מעט צפונה. **בית הביטחון** נותר מאז נטוש בלב השדות.

תקומה למחרת יום העלייה לקרקע
מקור: ויקיפדיה

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

בתי הביטחון היו מבנים דו־קומתיים שכללו חרכי ירי וזוג מרפסות מעוגלות בשתי פינות מרוחקות בקומת הגג, שאפשרו תצפית על כל סביבות המבנה. הבנייה נעשתה בעזרת בטון מזוין והמידות המקורבות של כל מבנה היו: גובה – 7.14 מטרים, רוחב – 4.4 מטרים ואורך – 7.5 מטרים (סה"כ השטח 33 מ"ר). מסביב למבנים הונחו גדרות תיל דוקרני ועל גגם הותקן, בדרך כלל, זרקור ומכשיר איתות. מדרגות העלייה לקומה השנייה היו לרוב מחוץ למבנה.

בית המגן קיבוץ נירים
מקור: הספרייה הלאומית

בית הביטחון בדנגור (נירים)
מקור: ויקימדיה

בית הביטחון במבטחים
צילום: אבישי טייבר, פיקיוויקי

בבתי הביטחון שוכנו, לרוב, מפקדת היישוב, המרפאה, חדר הקשר, חדר הנשק ומחסן מזון חירום. עוד בעת הקמתם הייתה מחלוקת על הצורך בהם. אנשי קיבוץ סעד, למשל, לא רצו להקים את בית הביטחון והבנייה נכפתה עליהם על ידי הנהגת היישוב.

בית הביטחון בגבולות
מקור: ויקימדיה

בית הביטחון של אורים
צילום: ערן טל, ויקימדיה

בית הביטחון בצאלים
צילום: ישראל פרקר, פיקיוויקי

בקצרה על כל אתר

דַנגוֹר היה אתר ההתיישבות הראשון של קיבוץ נירים שעלה על הקרקע בסוף 1946. הקיבוץ נהרס במלחמת העצמאות, לרבות בית הביטחון שנותר מחורר לחלוטין. לאחר המלחמה הוא נבנה מחדש כ־12 ק"מ צפונה. על אדמות הקיבוץ הוקם קיבוץ ניר יצחק. במקום הוקם אתר הנצחה לקרב, ל**בית הביטחון** ולקיבוץ.

אנדרטת דנגור
מקור: אתר שדות שקמה בשור

תחילתו של מושב מבטחים ב**קיבוץ מבטחים** שעלה על הקרקע ב־1947 על ידי העובד הציוני. בקיבוץ נבנה בית ביטחון שהופגז על ידי הבריטים ונותר כשריד אחרון לקיבוץ שהיה במקום. ב־1982 הוכרז **בית הביטחון** המחורר כאתר לאומי.

בית הביטחון במבטחים
צילום: זאב שטיין, פיקיוויקי

קיבוץ אורים הוקם ב־1946 במבצע עליית 11 הנקודות בנגב על ידי חניכי תנועות הנוער גורדוניה והמכבי הצעיר. הם התמקמו בתחילה ליד קיבוץ גבולות וב־1948 עברו למקום קבע בסמוך למשטרת עימארה. במיקום הראשוני נותר רק **בית הביטחון** המנוקב ליד "דרך השדות".

קיבוץ אורים, 1944 מקור: הארכיון הציוני

קיבוץ נירים במיקומו הנוכחי הוקם ב־1949 על ידי גרעין של השומר הצעיר. בראשיתו הקיבוץ הוקם ליד דַנגוֹר, במערב חבל אשכול. במלחמת העצמאות הקיבוץ כמעט נמחק ובתחילת 1949 הוא עבר למיקומו הנוכחי. מורשת ההתיישבות בנירים מונצחת כיום ב"**בית המגן**" שהוקם בקיבוץ.

בית המגן בקיבוץ נירים מקור: אתר קיבוץ נירים

קיבוץ צאלים הוקם ב־1947 על ידי גרעיני נוער ממזרח אירופה ומצפון אפריקה. הוא הוקם כהיאחזות על קו המים לנגב. מיקומו הקבוע של הקיבוץ הוא מעט מדרום למיקומו הראשוני. באתר המקורי נשארו כמה שרידים, אחד מהם הוא **בית הביטחון** הישן, שהוכרז כאתר לאומי.

מגדל המים ובית הביטחון של צאלים, 2002
צילום: עמית מנדלסון

קיבוץ גבולות הוקם ב־1943 במצפה הראשון בנגב ששימש תחנת ניסיונות חקלאית. מייסדיו היו חברי השומר הצעיר שהגיעו מבולגריה, מרומניה ומטורקיה. **בית הביטחון ומבני המצפה** משמשים היום כאתר לאומי המקיים ביקורים ופעילות חינוכית.

חריש במצפה גבולות, 1944
מקור: חוברת "הגלגל"

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

אתרי מורשת המגן

אתרי מורשת המגן הם אתרים המנציחים קרבות, אירועים ומתקנים הקשורים ומציגים פעילויות מגן שהיו באתרם. עוטף אשכול, על יישוביו ומתקניו, שימש ומשמש עד היום רצועת מגן ובעקבות מלחמת "חרבות ברזל" יתרבו בו אתרים כאלה.

אתרי המגן המוצגים במפה קדמו למערכה שהחלה ב־7 באוקטובר 2023, ומנציחים מגוון עיתי ומהותי של אתרים הקשורים להגנה היישובית והאזורית של צפון־מערב הנגב.

שחזור אתר הקרב ביד מרדכי
צילום: תמר הירדני, ויקיפדיה

אמנות על חומת המגן, נתיב העשרה
מקור: אתר נתיב לשלום

נקודת המים בניר עם
צילום: אבישי טייבר, פיקיוויקי

בית שביתת הנשק ליד קיבוץ מפלסים
צילום: אבישי טייבר, פיקיוויקי

בקצרה על כל אתר

אתר הקרב בקיבוץ יד מרדכי הוא אתר המשחזר את הקרב שנערך במלחמת העצמאות, 1948, לעצירת חטיבה שלמה של הצבא המצרי שנע לעבר תל אביב. הקרב ערך שישה ימים שבסופם ניטש הקיבוץ. סיפור ההגנה הפך לאחד הסמלים הבולטים לעמידת המגן העיקשת במלחמה זו.

גבעת הקרב בקיבוץ יד מרדכי, 2016
מקור: מעלה היצירה

מושב נתיב העשרה הוקם ב־1982 על הגבול הצפוני של רצועת עזה במקומו של המושב המקורי שהוקם ב־1973 בגוש קטיף. בהיותו יושב ממש על הגבול, הוקמה בינו לבין עמדות החמאס שמנגד חומת מגן מבטון ומגדלי שמירה. במושב הוקם מרכז מבקרים "נתיב לשלום" המספר על החיים בעוטף עזה ומציע למבקרים לבחור אבן קרמית, לכתוב מאחור משאלה ולהדביקה על **חומת המגן** ביישוב.

גדר הבטחון בין נתיב העשרה לעזה, 2016 צילום: אליהו הרשקוביץ

קיבוץ ניר עם הוקם ב־1943 על ידי בוגרי תנועת גורדוניה ונמצאו באתרו מקורות מים שאפשרו את הרחבת ההתיישבות בנגב. בקיבוץ נמצא **מוזיאון המים והביטחון** בנגב, המתאר את פרשת מציאת המים באזור והגנת המקום במלחמת העצמאות.

מאגר המים ניר עם מול בית חאנון שברצועת עזה
מקור: מעלה היצירה

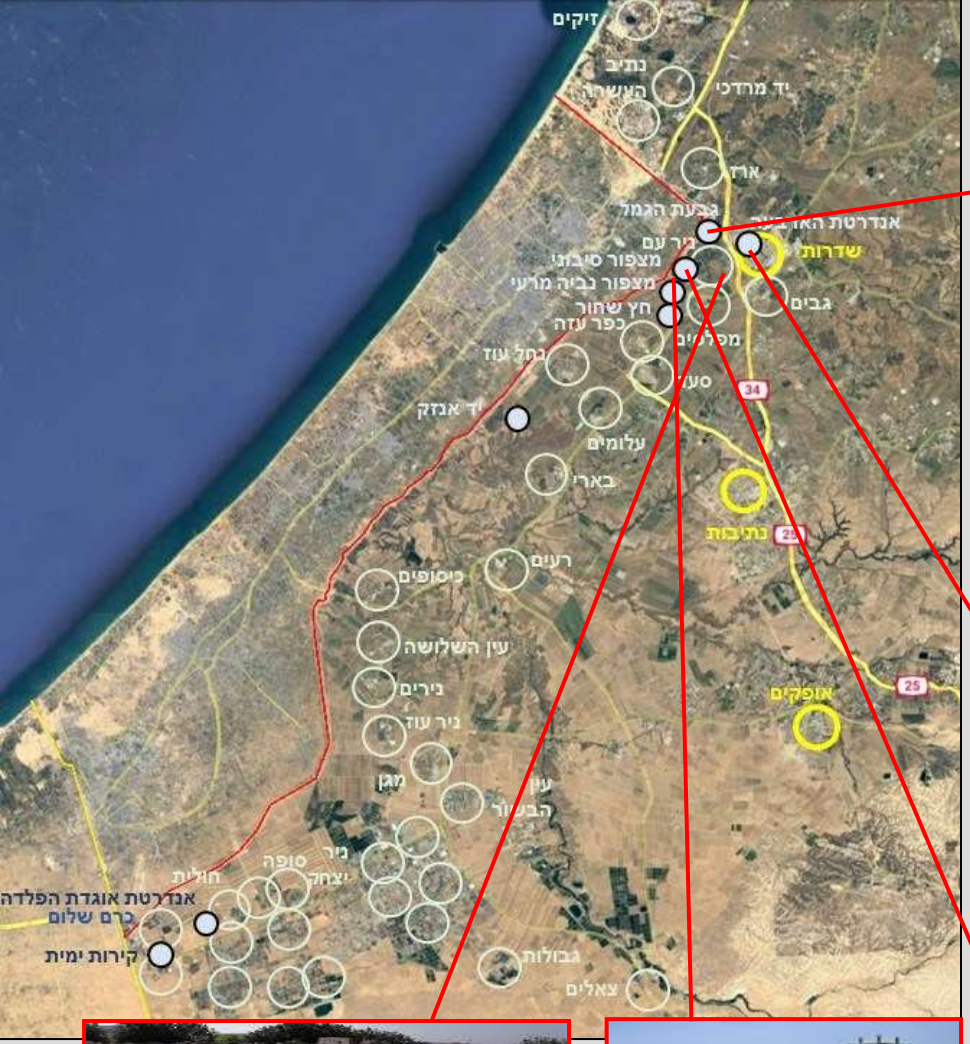

בית שביתת הנשק ליד קיבוץ מפלסים
צילום: דני גרשוני, מעלה היצירה

בית שביתת הנשק ליד קיבוץ מְפלסים הוא מבנה ששימש את משלחות ועדת שביתת הנשק הישראלית לפגישות עם מקביליהם המצרים. מבית זה יצאה המשלחת הישראלית לשיחות עם המשלחת המצרית ברוֹדוּס ובבית זה ניהלו הישראלים והמצרים שיחות לחקירת הפרת הסכמים ויישוב סכסוכים. הבית מייצג את מערכת המגן בהיבט הדיפלומטי על מדינת ישראל.

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

כמו בכל מרחב קרבות, עוטף עזה משופע באנדרטאות ובאתרי הנצחה לאישים, לקבוצות, לקרבות ולאירועים ביטחוניים. שמונה מהם מוצגים להלן.

גבעת הגמל – אנדרטת יעקב גברי
צילום: אדר מרטיארנה

אנדרטת הארבעה – מצפה שדרות
צילום: שרון גולדמכר

מצפור אסף סיבוני
מקור: קרן גרשוני

מצפור נביה מרעי
צילום: תמר הירדני

אנדרטת חץ שחור

בקצרה על כל אתר

האנדרטה לזכר ינצי'ק הוא **אתר הנצחה לזכר יעקב (ינצי'ק) גברי**, אחד הבוקרים הוותיקים של קיבוץ ניר עם.
גברי "המוכתר הבוקר" (1916-1986) שחי, חלם ונלחם באזור. האנדרטה מצויה לצידו של מצפור על מישור החוף הדרומי ורצועת עזה.

מצפור גבעת גמל, אנדרטת יעקב גברי ליד ניר עם צילום: אדר מרטיארנה

מצפור נביה מרעי הוקם לזכרו של אל"מ נביה מרעי שנהרג ב־1996 ברצועת עזה. המצפור והאנדרטה לזכרו נבנו על גבעת נזמית הצופה על רצועת עזה ליד קיבוץ מפלסים.
ביער יד מרדכי הוקם גם חניון על שמו בו מתקיימת מדי שנה אזכרה לזכרו.

מצפור נביה מרעי
צילום: יובל בן עמי

אנדרטת הארבעה אנדרטת הארבעה (מצפה שדרות) שנמצא על גבעת קובי. היא אתר הנצחה שהוקם לזכרם של סא"ל דולב קידר, רב סמל בביר דני קסהון ביינסאין, רב סמל נדב גולדמכר וסגן משנה יובל היימן שנפלו ביולי 2014 במהלך מבצע "צוק איתן", בקרב עם מחבלים.
האנדרטה הוקמה בתחילת פברואר 2022.

אנדרטת הארבעה בשדרות צילום: טליה אוחיון

מצפור אסף סיבוני הוא **אתר הנצחה** ונקודת תצפית לזכרו של סמ"ר אסף סיבוני, לוחם בחטיבת שנהרג באסון המסוקים ב־1997. במרכז המצפור תלויים 20 חלילי רוח שכל אחד מייצג שנה אחת משנות חייו של אסף. המצפור מצוי ממערב למאגר ניר עם.

חלילי הרוח במצפור אסף סיבוני
צילום: יעקב שקולניק

אנדרטת חץ שחור הוקמה על ידי עמותת "חץ שחור" המורכבת מלוחמי הצנחנים מדור פעולות הגְמול, ששמה לה למטרה להקים אתר מורשת וזיכרון לנופלים בקרב ולסיפור גבורתם של לוחמים בפעולות הגְמול. האתר נמצא בצד המערבי של כביש 232 ליד קיבוץ מפלסים.

אנדרטת חץ שחור, 2022

מצגת אין כמו היישובים הכפריים

שלוש האנדרטאות האחרונות שונות זו מזו ומנציחות מעורבות חיילים זרים בקרבות באזור, מנציחות אוגדה שלמה של צה"ל, ומנציחות את העיר ימית שהוקמה בזמנה באזור אל-עריש שחלק מתושביה וקומץ מקירותיה מצויים עד היום בעוטף עזה.

יד אנז"ק, יערות בארי
צילום: מיכל פריימן, פיקיוויקי

מימין: אנדרטת אוגדת הפלדה
צילום: יהונתן קלרמן

משמאל: קירות ימית
צילום: אייל בריבריים

בקצרה על כל אתר

מצפון מערב לקיבוץ בארי נחנכה ב־1967 **אנדרטה בשם יד אנזא"ק** לכבודם של חיילי אוסטרליה וניו זילנד שהשתתפו בשחרור הנגב ובאר שבע במלחמת העולם הראשונה.
האנדרטה בנויה בצורת האות A שהיא האות הראשונה במילה Anzac ובראשה מרפסת תצפית על כל האזור. האנדרטה חולשת על שטח תצפית יוצא דופן המאפשר הצצה קרובה ביותר לתוך שטחי רצועת עזה ממערב, וממזרח השדות החקלאים ובתרונות בארי.
האנדרטה ניצבת בנקודה הגבוהה ביותר ביער בארי, וממוקמת כמאה מטרים מגדר הגבול.

אנדרטת יד אנזא"ק ביער בארי
צילום: אתר "קווים ונקודות"

קירות ימית 2009
צילום: שמואל עצמון

קירות ימית הוא אתר בו רוכזו חלק מהקירות הטרומיים של בתי ימית לאחר הפינוי. בקירות מעולם לא נעשה שימוש חוזר, והם שוכנים בשקט במשך שנים, עדות למפעל ההתיישבות הישראלי בשטחים שנכבשו. זהו המוזיאון הפתוח העוצמתי ביותר בישראל.
בשמשוטטים בו אפשר לדמיין את צלילי הרחצה במקלחת, שטיפת הכלים במטבח, וצחוקי ילדים שמשתובבים בין הבתים.

אנדרטת אוגדת הפלדה המצויה כיום בחבל שלום היא העתק לאנדרטה שניצבה בעיר ימית עד הריסת העיר.
אוגדת הפלדה לחמה במלחמת ששת הימים, 1967, בצפון סיני וכבשה את מתחמי פתחת רפיח.
האנדרטה סימנה את הכיבר המרכזית של ימית ונהרסה בעת הפינוי, ב־1982 היא נבנתה שוב מדרום לקיבוץ כרם שלום. במרכז האנדרטה ניצב מגדל בגובה של 25 מטרים ובתוכו 117 מדרגות עליהן ניתן לטפס עד למרפסת שממנה יש תצפית יפה על הסביבה.

אנדרטת אוגדת הפלדה, 2009
צילום: שמואל עצמון

מראות של פעם – אתרי מורשת ההתיישבות והמגן

מגדל המים של קיבוץ יד מרדכי לפני קריסתו
מקור: אתר "היסטוריה על המפה"

יומיים לפני שמחת תורה, 1953

בארי (נחביר): בית הביטחון, מגדל המים וכמה מצריפי הישוב, 1947
מקור: אתר "קווים ונקודות".

מצפה גבולות ובית הבטחון, 1946
מקור: ארכיון ההגנה

מקורות:

- ברוכי, נ', **בארות יצחק בהתיישבות ובמלחמה**, ירושלים, 2009
- מרדכי גיחון, "תולדות רצועת עזה באספקלריה גאו־פוליטית וגאו־אסטרטגית", **קתדרה**, 6, 1977
- יגאל, ז., "אלבום בתי הבטחון של 11 הנקודות ויישובי הנגב הנוספים", אתר **"קווים ונקודות"**, 2019
- מיכאל יעקובסון: "סקירה מצולמת על אנדרטת דנגור ועל בית הקברות בנירים", אתר **"חלון אחורי"**, 20 בפברואר 2014
- פורטל, "אתרי מורשת בישראל/רשימת אתרי המורשת בישראל/אתרי מורשת במחוז דרום", **ויקיפדיה**
- פורטל, "בתי הבטחון בנגב הצפוני", **ויקיפדיה**

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [11/2023]

תחקיר, צילום, תרשימים וכתיבה: פרופ' אמר' אליהו שטרן

עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת